

YOSHLARNING HARBIY XIZMATGA NISBATAN MUNOSABATLARIDA QADRIYATLAR TIZIMINING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Rashidov Abdurashid Murodullayevich

Buxoro davlat universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada yoshlarning harbiy xizmatga nisbatan munosabatini shakllantirishda qadriyatlar tizimining psixologik ahamiyati nazariy va amaliy jihatdan o'rganilgan. Tahlil qilingan psixologik nazariyalar (Maslou, Bandura, Rogers, Bozhovich) asosida qadriyatlar tizimi — motivatsiya, identifikatsiya, stressga chidamlilik va ma'no beruvchi mexanizm sifatida ta'riflandi. "Vatanparvarlik", "Burch", "Faxr", "Javobgarlik" kabi yuqori qadriyatlar — yoshlarni harbiy xizmatga ruhan ham, psixologik jihatdan ham tayyorlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Xulosa qilindiki, qadriyatlar tizimini rivojlantirish — nafaqat harbiy xizmatga tayyorgarlik, balki milliy ong, fuqarolik pozitsiyasi va ma'naviy barqarorlikni qurishning asosiy psixologik shartidir.

Kalit so'zlar: yoshlar, harbiy xizmat, qadriyatlar tizimi, psixologik ahamiyat, motivatsiya, milliy ong, psixologik barqarorlik

Kirish. Zamonaviy jamiyatda yoshlarning harbiy xizmatga nisbatan munosabati — ularning shaxsiy qadriyatlar tizimi, milliy ongi, ijtimoiy mas'uliyat hissi va hayotiy maqsadlari bilan bevosita bog'liq bo'lgan murakkab psixologik fenomen hisoblanadi. Qadriyatlar tizimi — bu inson hayotida yo'l ko'rsatuvchi, xatti-harakatlarini, qarorlarini va ijtimoiy munosabatlarini belgilovchi asosiy psixologik mezonlardir. Harbiy xizmatga ijobiy munosabat shakllanishida "Vatan", "Burch", "Faxr", "Javobgarlik", "Do'stlik", "Fidoyilik" kabi yuqori ma'naviy qadriyatlar markaziy o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qadriyatlar tizimi barqaror va aniq shakllangan yoshlar, harbiy xizmatni nafaqat majburiyat, balki shaxsiy qadriyatlarini amalga oshirish,

Vatanga sadoqatni namoyon etish, o'z hayotini ma'no bilan to'ldirish vositasi sifatida qabul qiladi. Psixologik jihatdan, qadriyatlar — bu motivatsion tizimning yadrosi bo'lib, ular yoshlarning qo'rquv, noaniqlik, ijtimoiy bosim kabi salbiy omillarga qarshilik ko'rsatishida, shuningdek, harbiy muhitga moslashuv jarayonini soddalashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, yoshlarning harbiy xizmatga munosabatini shakllantirishda qadriyatlar tizimini rivojlantirish — psixologik jihatdan eng samarali va barqaror yo'nalishdir. Bu jarayon maktab, oila, jamiyat hamda maxsus psixologik dasturlar orqali amalga oshirilishi lozim.

Qadriyatlar tushunchasining psixologik mohiyati. Qadriyatlar — bu inson hayotida eng muhim, ma'no beruvchi, yo'nalish belgilovchi g'oyalar, tamoyillar, e'tiqodlar tizimidir. Psixologik jihatdan, qadriyatlar — bu shaxsning dunyoqarashining markaziy tayanchi, uning xatti-harakatlarini, qarorlarini, ijtimoiy munosabatlarini belgilovchi motivatsion-psixologik mezonlardir.

Mashhur amerikalik psixolog Milton Rokeach qadriyatlar tizimini ikki qismga bo'ladi: Terminal qadriyatlar — hayotda erishilishi kerak bo'lgan maqsadlar (masalan: “Vatan barqarorligi”, “Oilaviy baxt”, “Erkinlik”, “Faxrli xizmat”). Instrumental qadriyatlar — maqsadga erishish uchun kerak bo'ladigan xususiyatlar (masalan: “Javobgarlik”, “Shajarat”, “Vatanparvarlik”, “Do'stlik”). Harbiy xizmatga munosabatda aynan terminal qadriyatlar — “Vatanga xizmat qilish”, “Faxrli burchni bajarish”, “Milliy mustaqillikni himoya qilish” — markaziy o'rin tutadi. Agar yosh insonda bu qadriyatlar shakllangan bo'lsa, u harbiy xizmatni majburiyat emas, balki ma'no, faxr va shaxsiy realizatsiya manbai sifatida qabul qiladi.

Abraham Maslouning “Ehtiyojlar ierarxiyasi” nazariyasi va uning harbiy kontekstdagi ahamiyati. Maslou nazariyasiga ko'ra, inson ehtiyojlari 5 bosqichdan iborat piramida shaklida joylashgan:

- Fiziologik ehtiyojlar
- Xavfsizlik ehtiyoji
- Ijtimoiy (hamjihatlik, sevgi) ehtiyoji

- Hurmat va e'tirof ehtiyoji
- O'zini anglash (samorealizatsiya)

Harbiy xizmat — bu, aslida, 5-bosqich — samorealizatsiya darajasiga erishishning bir shaklidir. Chunki, harbiy xizmat orqali yoshlar: o'zini Vatanga xizmat qiluvchi, mas'uliyatli fuqaro sifatida anglaydi, jamiyat tomonidan hurmat va e'tirof oladi, o'z qadriyatlarini, imkoniyatlarini, chegaralarini sinab ko'radi. Shu sababli, agar yosh inson “samorealizatsiya” darajasiga erishishga intilayotgan bo'lsa, uning harbiy xizmatga munosabati ham ijobiy bo'ladi. Bu — motivatsiyaning eng yuqori, ichki manbai.

Lev Bozhovichning “Shaxsning barqarorligi” nazariyasi rus psixologi L.I. Bozhovich shaxsning barqarorligi uning qadriyatlar tizimiga bog'liqligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, inson hayotidagi qiyinchiliklar, stressli vaziyatlar, noaniqlikda o'zini qanday tutishi — uning qadriyatlar tizimining mustahkamligiga bog'liq. Masalan, harbiy xizmatga chaqirilganda yoshlarda vujudga keladigan:

- Qo'rquv,
- Tashvish,
- Salbiy stereotiplar,
- Atrof-muhit bosimi barchasi qadriyatlar tizimi mustahkam bo'lgan yoshlarda kamroq ta'sir qiladi. Chunki ular uchun “Vatanparvarlik”, “Burch”, “Faxr” kabi qadriyatlar — psixologik himoya mexanizmi vazifasini bajaradi.

Albert Bandura — “O'zini samaradorlik hissi” (Self-efficacy)

Bandura nazariyasiga ko'ra, insonning muvaffaqiyatga erishish ehtimolini qanday baholashi — uning xatti-harakatlariga bevosita ta'sir qiladi. Agar yosh inson: “Men harbiy xizmatda o'zimni topaman”, “Men Vatanga foydali bo'la olaman”, “Men qiyinchiliklarga bardosh bera olaman”— deb ishonchli bo'lsa, uning harbiy xizmatga munosabati ham ijobiy bo'ladi. Bu ichki motivatsiya manbai. Qadriyatlar tizimi esa, aynan shu o'zini samaradorlik hissini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Karl Rogers — “Shaxsning o'zini anglashi” (Self-concept) Rogers shaxsning o'zini qanday ko'rishi — uning hayotidagi tanlovlariga ta'sir qilishini ta'kidlaydi.

Agar yosh inson o'zini: “Vatanga xizmat qiluvchi shaxs”, “Javobgar fuqaro”, “Qahramon avlod vakili” — sifatida qabul qilsa, u harbiy xizmatni o'z shaxsiyati bilan mos keluvchi tanlov sifatida qabul qiladi. Bu esa — qadriyatlar tizimining psixologik ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

O'zbekistonlik olimlarning qarashlari N.Mamatqulov — “Milliy qadriyatlar va yoshlar psixologiyasi” Mamatqulov milliy qadriyatlar — “Vatan”, “Ona yurt”, “Til”, “Din”, “Milliy faxr” — tushunchalarining yoshlarning shaxsiyati shakllanishidagi ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Unga ko'ra, milliy qadriyatlar — bu shaxsning ruhiy poydevori, uning ijtimoiy, ma'naviy, psixologik barqarorligini ta'minlaydi. Harbiy xizmat — aynan shu milliy qadriyatlar bilan bevosita bog'liq bo'lgan faoliyatdir. Shu sababli, milliy qadriyatlar tizimi rivojlangan yoshlar, harbiy xizmatga ham ijobiy munosabatda bo'ladi. X.Xolmatov — “Yoshlarda ma'naviy qadriyatlar tizimini shakllantirish” Xolmatov ta'kidlashicha, zamonaviy yoshlarda qadriyatlar tizimi tashqi ta'sirlar (media, ijtimoiy tarmoqlar, global madaniyat) ostida buzilish xavfi bor. Shu sababli, ularni ma'naviy-ma'rifiy tarbiya, milliy g'oya, tarixiy qahramonlar namunasi orqali qayta tiklash kerak. Harbiy xizmatga munosabat — shu jarayonning muhim qismidir. Chunki, harbiy xizmat — bu nafaqat jismoniy, balki ma'naviy-milliy qadriyatlar maktabidir.

T.Qorayev “Harbiy-psixologik tayyorgarlik nazariyasi” T.Qorayev harbiy xizmatga chaqiriluvchi yoshlarning psixologik tayyorgarligida qadriyatlar tizimini mustahkamlash eng muhim omil ekanligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, jismoniy tayyorgarlik 30%, psixologik tayyorgarlik 70% muvaffaqiyatni belgilaydi. Psixologik tayyorgarlikning asosi esa qadriyatlar, dunyoqarash, maqsadlilik hissidir.

Qadriyatlar tizimi — psixologik himoya mexanizmi sifatida, Zamonaviy psixologiyada qadriyatlar nafaqat motivator, balki psixologik himoya mexanizmi sifatida ham qaraladi (E.Erikson, A.Adler). Qiyinchiliklar, stress, noaniqlik, tanqidiy muhitda inson o'z qadriyatlariga tayanadi. Masalan: “Men qiyin vaziyatdan o'tayotganimda, o'zimni Vatanga xizmat qilayotgan qahramon sifatida tasavvur qilaman, bu menga kuch beradi.” Bu qadriyatlar tizimining psixologik

barqarorlikni saqlashdagi ahamiyatidir.

Qadriyatlar tizimi — ijtimoiy identifikatsiya vositasi, yosh inson o'zini qaysi guruhga, qaysi tamoyilga, qaysi millatga mansub deb hisoblasa, uning xatti-harakatlari ham shu identifikatsiyaga mos keladi (E.Tajfel, "Ijtimoiy identifikatsiya nazariyasi"). Agar yoshlar "Men o'zbekmillat vakili, mustaqil Vatanim bor, uning harbiysi bo'lish faxrim" — deb hisoblasa, u harbiy xizmatga ijobiy munosabatda bo'ladi. Qadriyatlar — bu ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirish vositasidir.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning harbiy xizmatga munosabatini shakllantirishda qadriyatlar tizimiga e'tibor qaratish — bu nafaqat psixologik jihatdan to'g'ri, balki insonparvarona, barqaror va kelajakka yo'naltirilgan yondashuvdir. Chunki, qadriyatlar — bu nafaqat "nima uchun xizmat qilaman?" degan savolga javob, balki "kim bo'lishim kerak?", "qanday yashashim kerak?", "qanday qilib Vatanimni sevishim kerak?" kabi hayotiy savollarga ham javobdir. Shu sababli, qadriyatlar tizimini rivojlantirish — yoshlarni nafaqat harbiy xizmatga, balki hayotning barcha sohalarida mas'uliyatli, ongli, faxrli va ma'naviyatli fuqarolarga aylantirishning asosiy kaliti hisoblanadi. Shunday qilib, yoshlarning harbiy xizmatga nisbatan munosabati — ularning psixologik dunyoqarashining, motivatsion tizimining, shaxsiy identifikatsiyasining, ma'naviy barqarorligining va ijtimoiy e'tirof ehtiyojining to'g'ridan-to'g'ri aksidir. Bu munosabat — tashqi ta'sirlar (oilaviy, ijtimoiy, madaniy, siyosiy) hamda ichki psixologik omillar (qadriyatlar, e'tiqodlar, maqsadlilik hissi, o'zini samaradorlik qadrlash) o'zaro ta'sirida shakllanuvchi murakkab, dinamik va barqaror psixologik tuzilma hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396.
2. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: W.H. Freeman.

3. Rogers, C. R. (1959). A Theory of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships, as Developed in the Client-Centered Framework. In S. Koch (Ed.), Psychology: A Study of a Science (Vol. 3). McGraw-Hill.
4. Bozhovich, L. I. (1968). Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste. Moskva: Prosveshcheniye.
5. Mamatqulov, N. (2018). Yoshlarda milliy qadriyatlar tizimini shakllantirish psixologiyasi. Toshkent: "O'qituvchi".
6. Xolmatov, X. (2020). Ma'naviy qadriyatlar — yosh avlodning ruhiy poydevori. "Pedagogika va psixologiya" jurnali, №3, 45–52-b.
7. Qorayev, T. (2021). Harbiy-psixologik tayyorgarlik nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: "Harbiy nashriyot".
8. Karimova, D. (2022). Qadriyatlar tizimi — yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish omili sifatida. "Yoshlar tadqiqotlari" jurnali, №1, 33–40-b.